

Tha an taigh-dubh ann an Arnol mar aon de na h-eisimpleirean as fheàrr an Albainn de thaigh-dubh air nach tainig atharrachadh sam bith. Tha e suidhichte am measg chroitean baile Arnol air costa iar-thuath Eilean Leòdhais sna h-Innse Gall. O 1965 tha Taigh-Dubh Arnol air a bhith fo chùram Alba Eachdraidheil.



Coimhead air **AN TAIGH-DUBH** *ann an ARNOL*

Tha an t-ainm 'taigh-dubh' a' dol air ais chun nan 1850n. Seo an t-àm a nochd togalaichean le cumadh ùr air an eilean agus b' e 'taighean geala' a thugadh orra. Thugadh 'taighean dubha' air an t-sean fheadhainn.



Thogadh na taighean-dubha le bàthaich, sabhal, agus àite-còmhnaidh fon aon tughadh - traidisean a tha nas aosta na mìle bliadhna 's a tha ri fhaicinn sna 'taighean fada' air feadh Eòropa a Tuath. Cha robh similearan no uinneagan sna taighean-dubha. Bha iad air an togail le stuthan às an àite fhèin - stuthan mar chloich no sgrath, agus airson tughadh coirce, eòrna, no muran.



Tha daoine air a bhith a' fuireach ann an Arnol greis mhòr. Bha a' chiad bhaile nas fhasge air a' mhuir. Tha crèadhadaireachd a fhuaradh faisg air a' chiad bhaile a' dol air ais do 100AD.

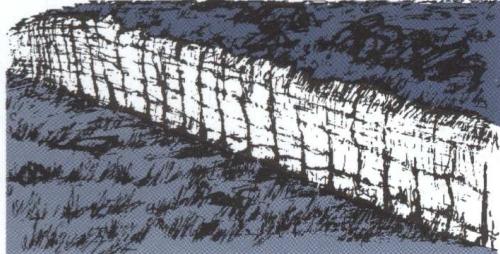
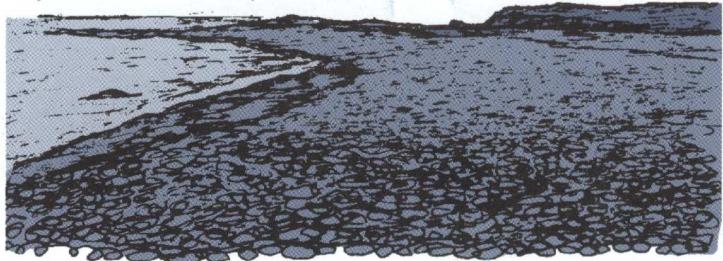
Mu 1700, b' fheudar do muinntir a' bhaile a għluasad air falbh on chladach air sgàth creimeadh na mara. Bha a' mhòine as fhasge a' fàs gann, agus bha feum aig an t-sluagh, a bha a' meudachadh, air barrachd talamh àitich. Faodar làraichean agus achaidhean beaga nan taighean ud fhaicinn fhathast.



Chaidh 'Aireamh 42' a thogail ann an 1885 - aon de na taighean mu dheireadh gun uinneig, gun shinilear ann an Arnol. Dh'fhuirich daoine ann gu 1964 gus an deach an taigh ùr ri thaobh a thogail. Mothaich mar a tha tòrr de na taighean ùra ri thaobh tobhtaichean nan seann taighean-dubha.

An Arainneachd

Bha tàrr chlachan mòra air an eilean ach bha fiodh gann. Cha robh ri fhaighinn ach fiodh-cladaich. Dè tha ann am fiodh-cladaich?



Anns an talamh bhuiig bha còinneach agus fraoch a' fàs gu pailt agus rè nam bliadhnaichean dh'fhàs a' mhòine. Chleachd muinntir na coimhearsnachd a' mhòine mar chonadh 's bha còirichean buain aig gach croit. Bha e doirbh do bhàrr fàs air sgàth droch thalamh agus aimsir. Chuir na daoine coirce agus eòrna agus aig deireadh na 18mh linn buntàta agus snèipean.

Croitearachd

Thàinig croitearachd a-steach aig deireadh na 18mh linn. Roinn an t-uachdar an talamh ann am piòsan ris an canar croitean, agus bha seo aig croitear air mhàl. Bha còirichean ionaltraidh air a' chùl-cinn a' dol leis a' chroit.



Bha bàrr a' fàs ann am feannagan le claisean domhainn air gach taobh. Bhathar a' mathachadh na talmhainn le feamainn, todhar às a'bhàthaich, agus seann tughadh làn sùithe.

Gach samhradh bhathar a' toirt nam beathaichean dhan àirigh airson ionaltraidh. Dh'fhuirich na boireannaich agus a' chlann air an àirigh ann an 'taighean-àirigh'.

As t-samhradh chaith a' chuid bu mhòtha de na fir agus a' chlann-nighean dhan sgadan. Le sin rinn na boireannaich obair na croite.

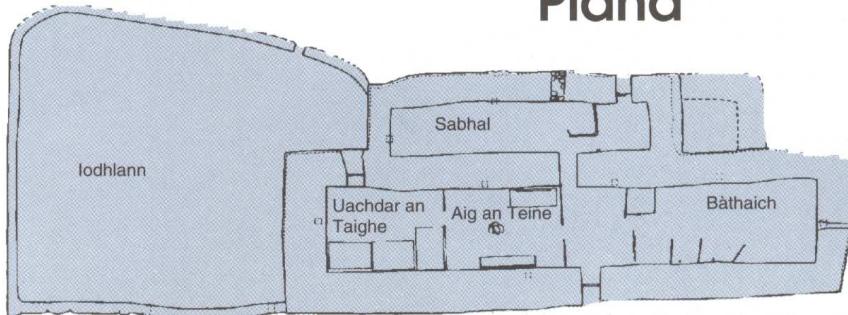
As t-fhoghar thàinig a h-uile duine còmhla a-rithist airson am bàrr agus a' mhòine a thoirt dhachaigh. Bhiodh na fir ag obair còmhla air tughadh. An smaoinich thu air obraichean eile far am biodh daoine ag obair còmhla?



Mothaich mar a tha làr àireimh 42 air fiaradh bho Uachdar an Taighe sios dhan Bhàthaich. Carson a bha seo cudromach?

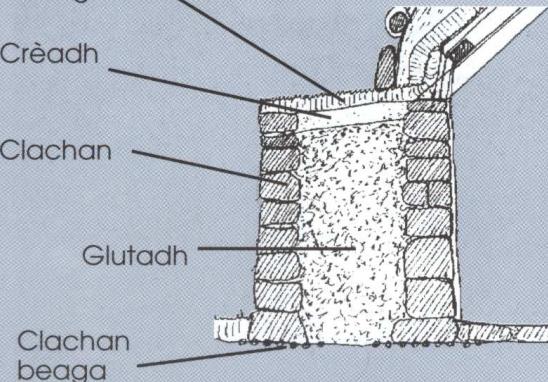
Tha am piòs puingte a'sealltainn páirt den t-sabhal a chaith a mhilleadh le mèinn san Dara Chogadh Mhòr.

Plana



Am Balla

Tha ballachan an taigh-dhuibh de chloich às an àite fhèin (gneiss agus schist) agus tha iad mu 1.5 gu 1.8m an àird. Carson a bha na ballachan cho ìosal seo? Bha am beàrn eadar na ballachan a-muigh agus a-staigh air a fionadh le ùir agus an uairsin chaidh crèadh fhliuch a sgaoileadh air a mhullach. Carson a bha sgaoileadh de chrèadh air? Bha am balla suas ri 2m ann an tighead.

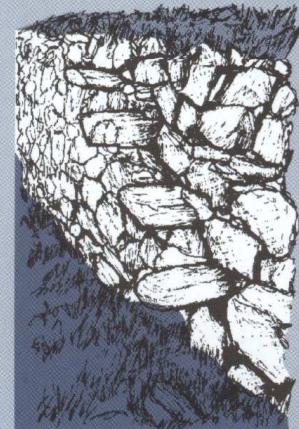


Tar-dhealbh den bhalla

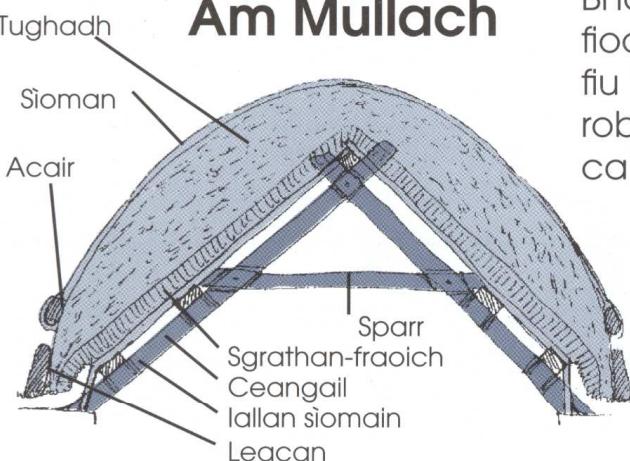
Bhiodh toll sam bith sna ballachan a' leigeil an teas a-mach agus bhathar a' cumail nan tuill cho beag sa ghabhadh. Le sin bha an doras-aghaidh direach mòr gu leòr airson an crodh a leigeil a-steach. Carson a bha an doras-cùil nas lughá? Coimhead airson an àrd-dhorais chloich os cionn an dorais.



Bha staidhricheadh air an taobh a-muigh nan cuideachadh do na daoine a bhiodh a' càradh an tughaidh. Carson nach robh e glic a bhith a' streap air an tughadh?



Am Mullach



Tar-dhealbh den mhullach

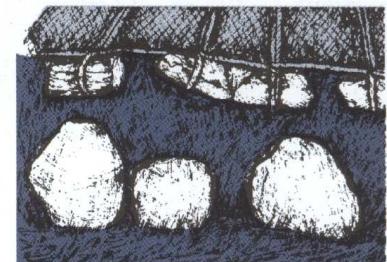
Air gach ceann den mhullach bha na siomain air an ceangal ri maide. 'S e 'maide-fithich' a bha aca air aon de na maidean. Carson?



Bha fiadh gann san eilean agus bhathar a' cleachdadh fiadh-cladaich, shean mhaidean, fhalmaidearan, agus fiu 's chnàmhan mhucan-mara airson a' mhullaich. Nan robh aig croitear a thaigh fhàgail bha e a' toirt leis na cabair. Carson?

Mothaich gu bheil am mullach ag aomadh sìos. Tha e nas ísele os cionn na bàthaich airson ceò a chumail a-mach aiste.

Tha an tughadh air a cheangal sìos le siomain a tha a' dol timcheall agus thairis air an tughadh. B' àbhaist siomain-fraoch a cleachdadadh. Tha na siomain air an cumail teann le acraichean. Tha sreath chlachan eile air an cur aig bonn an tughaidh. A bharrachd orra sin thòisich iad air seann lìontan-sgadain a cleachdadadh. Carson a tha clachan còmhnaid nas fheàrr na feedhainn chruinn?



A' chiad rud a tha luchd-tadhail a' mothachadh an uair a thig iad a-steach 's e an ceò agus fàileadh na mòna.



Coimhead suas agus chì thu sgrathan fraoch a' crochadh sios. Carson a tha seo? Ciamar a tha na cabair air an ceangal ri cheile?

Tha a' bhascaid no an 'cliabh' à seileach agus bhiodh iad gan dèanamh sa bhaille fhèin.

An Stairseach



Aig an Teine

Bha beatha an teaghlaich suidhichte timcheall teine-meadhan-làir 's cha leigeadh len teine a dhol às. Bhathar a' còcaireachd an-seo agus feasgairean thigeadh an teaghlach 's na càirdean còmhla air trì taobhan den teine agus bhiodh iad a' cèilidh, a' fighe, agus a' dèanamh obair-taighe eile.

Carson nach suidheadh iad ach air trì taobhan?

O chionns nach robh similear ann, rachadh an ceò dhan tughadh agus an dàrna cuid a-mach air an fhairleus no a-mach tron tughadh fhèin.

Bhiodh iasg a' crochadh anns a' cheò air 'clòran.' Dè eile a chleachdadadh clòran air a shon?

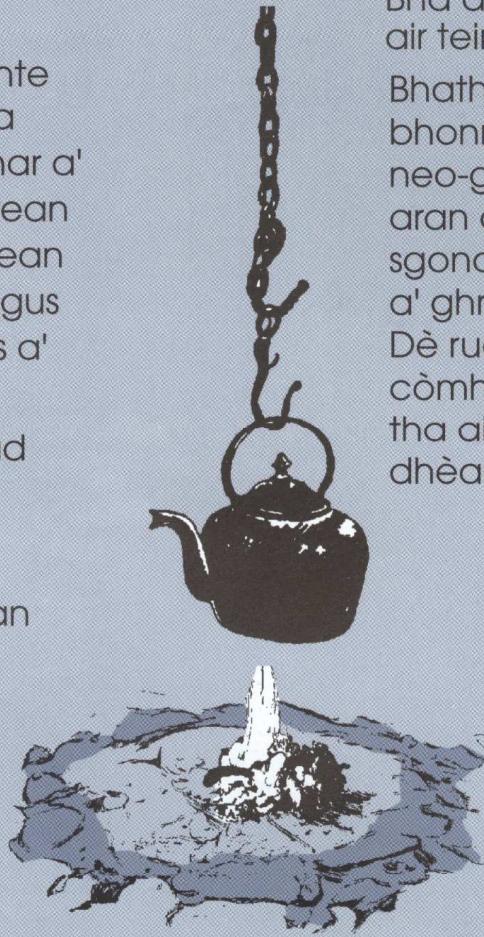
Chruinneachadh fiadh-cladaich airson an dreasair seo a dhèanamh. Mothaich mar a tha am mullach aige air fiaradh agus a' stobadh a-mach rud beag 's gun teid e a-steach fon tughadh.

Tha na soithichean beul fodha air na sgeilpichean. Carson?



Bha biadh air a chumail fionnar ann am preas. Dè seorsa bidh a tha ann an ùrachd-na-bà agus càit an cumar an-diugh?

Dh'fheumadh croitearan a bhith ealanta air rudan a dhèanamh agus rudan a chàradh, an àite a bhith a' dol gu bùth. Chleachdadadh an 'ceap' seo airson bonnan a chur air brògan no bòttannan. Dè an t-ainm a tha air an neach-ceàirde a tha a' dèanamh seo?



Bha a' chòcaireachd air fad air teine fosgailte.

Bhathar a' fuine bhonnaich (aran neo-ghoirtichte), aran coirce agus sgonaichean air a' ghreideal seo. Dè rud a tha an-còmhnaidh ann an aran, ach a tha air fhàgail às airson a dhèanamh neo-ghoirtichte?

Bha buntàta air a bhrúich ann am bonn na praise seo.



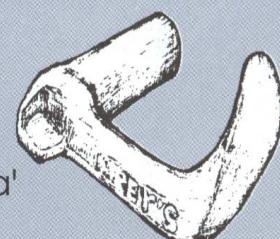
Chuireadh sgadan air uachdar a' bhuntàta an dèidh làimh. Carson an dèidh làimh?



Rinneadh beingean le fiadh-cladaich. Bha iad cho ìosal 's gum b' urrainn do dhaoine suidhe fon cheò. Bha àite airson stuth a ghlèidheadh fo mhòran dhiubh. Dè dh'fhaodadh a chumail an-sin?



Bhathar a' nigheadaireachd ann an alit faisg air làimh. Coimhead air an iarann seo a bha airson aodach a dh'iarnaigeadh. Dè am pìos a bhathar a teasachadh san teine?

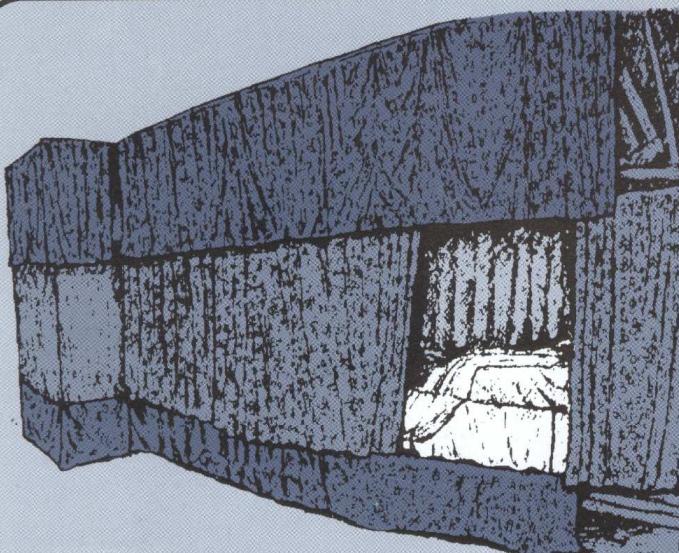


Solas



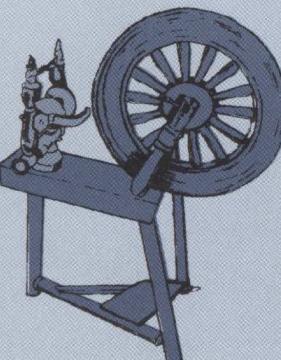
Chaidh a' chìad uinneag a cur a-steach an 42 Arnol sna 1940n. Airson iomadh bliadhna bha lampaichan ola no crùisgeinean aca. Thàinig an t-ola bho èisg agus eòin-mhara. An dèidh sin chleachdadadh lampaichcan paireafain. Dh'fheumadh iad seo siobhag airson a' phaireafain a losgadh. Dè tha ann an siobhaig?

Bha an solas na bu shoilleire le 'Tilley'. Bha am paireafain air a theannachadh le pump 's air a sgoilteadh na mhirean beag bìdeach mus deach a losgadh sa mhantail. Dè a tha na lampaichean seo a' losgadh a-nis?

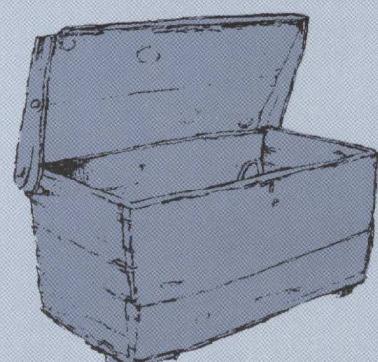


Bha aodach 's aodach-leapa air an cumail ann an cisteachan. Glè thric bhathar a' cur cuibhrig orra airson an cleachdadadh mar bhòrd no dreasair.

An uair a bha duine san teaghlach a' siubhal on taigh bha e a' cur a chuid ghnòthaichean ann an ciste 's ga toirt leis.

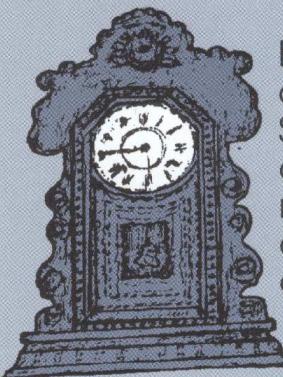


Air a' chuidhle-shniomha seo bhathar a' dèanamh snàth a bha air a chleachdadadh airson clò, fighe no croisidh.



Cuimhneachain

Glè thric an dèidh a bhith air falbh on taigh bha feadhainn a' tilleadh le cuimhneachain-siubhail.



Bha an cloc seo air a dhèanamh anns na Stàitean Aonaichte agus is dòcha gur e maraiche no eilthireach a bha a' tilleadh a thug air ais e.



Bha ornaidean chon fasanta sna 1800n. Fhuair iad àite urramach san taigh 's daoine moiteil asta.

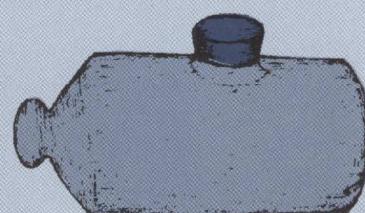
Uachdar an Taighe

Bha leapannan-dùinte a' glèidheadh neach-cadail o struthan-gaoith agus o shileadh. Tha aon de na leapannan mar thallan agus tha i a' coimhead a-mach dhan àite-teine. Cò tè?

Rinneadh na leapannan le liteir fraoch no fodar, clò air a h-uachdar agus an uairsin plaide air a fighe. Dè tha ann an clò?



Chleachdadadh pigeachan air an fionadh le uisge-teth airson na leapannan a bhlàthachadh. Dè stuth a thathar a' cleachdadadh airson bhotail-teth an-diugh?



Coimhead air a' mhullach agus lorg am falmadair seo. Tha ràmh ann an àite eile. Cò as an tāinig iad, saoil?

A' Bhàthach



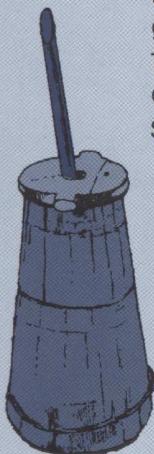
Ged a bha daoine agus beathaichean a' dol a-steach air an aon doras, bha tallan fiodha a' roinn na bàthaich bhon àite-fuirich. Cha robh tallan aig na seann taighean!

Bha buabhall-na-bà sios aon taobh den bhàthaich far an robh an crodh air an ceangal. Aig aon àm b' e an cleachdadadh an todhar fhàgail sa bhàthaich fad a' gheamhraidh agus a chartadh as t-earrach. Aig àireimh 42 bhathar ga chartadh gu tric.

Bha an todhar air an lär a' cumail na bàthaich blàth. Ciamar?

Mothaich gu bheil clais san lär a tha a'toirt an rud caitte dhan taobh-a-muligh. Tha i air a h-atharrachadh gus nach tuit luchd-tadhail innse san dorchadas.

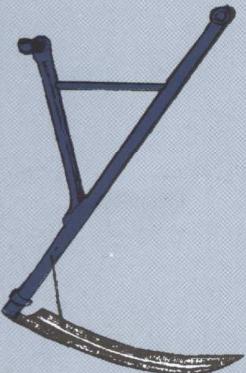
Bha feum eile air an toll-lodain - leigeadh e sruth-gaoith a-steach dhan taigh. Carson a dh'fheumadh taigh-dubh sruth-gaoith?



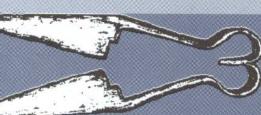
Chuireadh bàrr sa bhiota agus bhathar ga mhaistreadh le lonaid airson ìm a dhèanamh. Nan robh am bainne air a dhol goirt bhiodh an slaman air a shiolachadh on mhiùg agus dhèanadh gruth dheth. Cuin a bhiodh tòrr bainne aig a' bhoin?

Gach bliadhna dh'fheumadh na caoraich a bhith air an rùsgadh le deamhais. Dè tha ann an 'deamhais'?

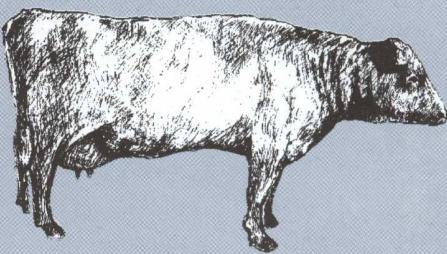
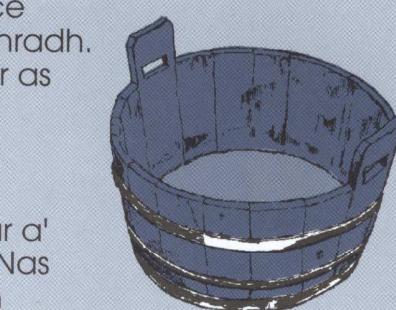
Bhathar a' toirt a-steach a' choirce agus an eòrna anmoch as t-samhradh. Thigeadh croitearan còmhla, mar a trice, airson seo.



Airson iomadh bliadhna bhathar a' buain le corran. Nas anmolche sa linn cleachdadadh speal. Tha an tè seo air a h-atharrachadh airson boireannaich.



Bhiodh na lampairean-ceàird seo a' lasadh na bàthaich. Cho math ris am bathar aca reic bhiodh na ceàrdan ag innse naidheachd sam bith a bha a' dol.



Bha crò-laogh san oisean seo. Carson a bhiodh na laoigh air an cumail bho na bà?



Bha beagan clearcan air an cumail. Thigeadh iad a-steach tro tholl beag san tughadh agus rachadh iad air spiris. Bha am pòla seo sa mhullach a' fior còrdadh riutha. Dè tha cearc a' dèanamh an uair a tha i 'air spiris'.



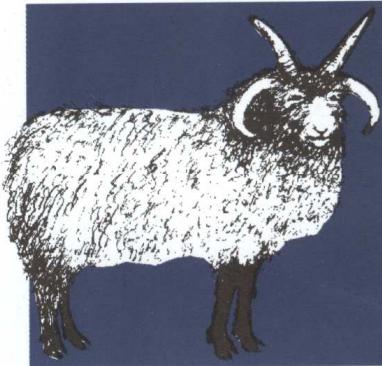
Bha na taobhan fiodha sna tubachan air dòigh 's nach biodh iad ag aoidion. Bhiodh am fiodh ag àt le fluichadh, a' dèanamh nan alt nas dionaiche.



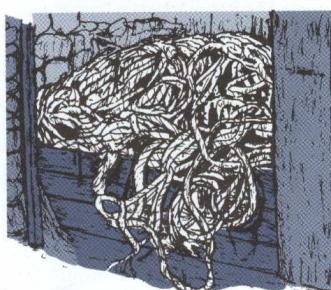
An Sabhal

Tha an sabhal na dhà earrann. Bha an earrann na bu mhotha airson gràin, buntàta agus innealan. Bha an earrann na bu lugha airson fasgadh a thoirt do chaoraich aig àm breith nan uan. Bha an sabhal airson bualadh cuideachd. Thilgeadh sguaban eòrna agus coirce tro 'tholl an t-sabhall' aig a' cheann thall.

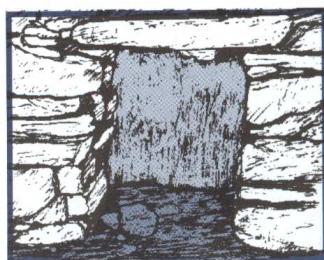
Cha robh e ceadaichte do na croitearan ach beagan chaorach a chumail. Bha rùsgan trom air caoraich bheannach agus bha ceithir adharcan orra.



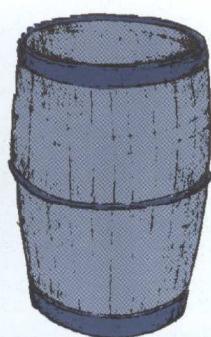
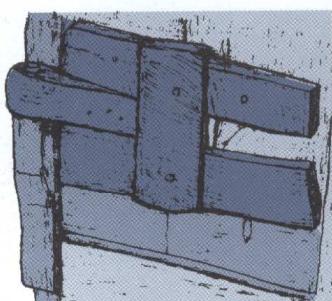
Bhathar a' toirt an t-sìl far na sguab le bhith ga bualadh le sùist. Carson a bhiodh e doirbh an sùist seo a chleachdadadh san t-sabhal?



Bhathar a' toinneamh fraoch le làimh airson siomain. Fiach seo. Am bi duilgheadasan agad?



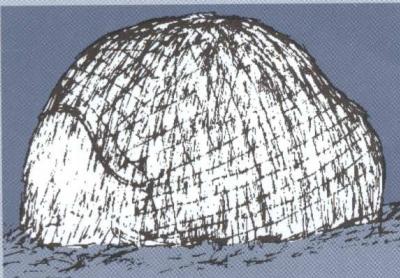
Coimhead airson toll-fasgnaidh air a lìonadh suas. Mothaich gu bheil e mu choinneamh an dorais-aghaidh. An uair a bhathar ga phosgladh thòisicheadh gaoth. Chuidiceadh seo am fasgnadh. An dèidh seo bha an gràn air a bhleith na mhin. Faigh a-mach ciamar a chleachdadadh criathar.



Bha feòil 's sgadan sailte agus rudan mar mhin agus flùr air an cumail ann am baraillean. Carson a bha biadh air a shailleadh?

Ghlèidheadh uisce glan ann am baraill faisg air na stairsich.

An Iodhlann

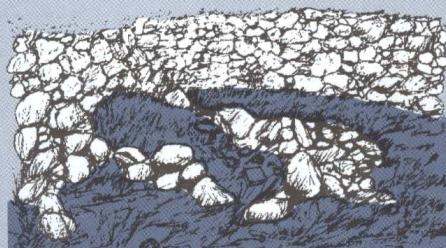


Bha an iodhlann airson feur agus arbhar a chumail an dèidh an tiormachadh sna h-achaidhean.

Bha cruachan-feòir mar seo air an togail le maidean fodhpà agus lòn thairis orra gus nach fhalbhadh am feur leis a' ghaoith. Mus do chleachdadadh liontan bhathar a' cleachdadadh shiomain agus acraichean.

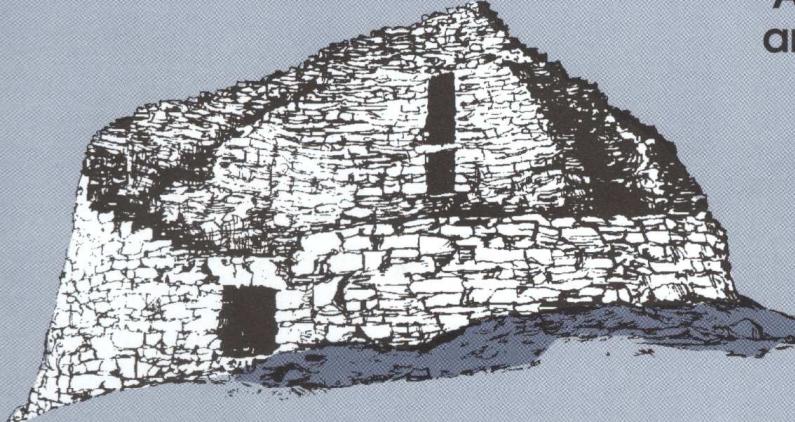


Lorg na tha air fhàgail de bhalla an t-sabhall a chaidh a mhilleadh le mèinn san Dara Chogadh.



Bha còirichean mòna aig gach croitear. Bha a' mhòine air a buain agus an uair a thiormachadh i bhathar ga toirt dhachaigh ann an clèibh agus bhathar ga gniomhadh aig ceann an taighe. Carson a dh'fhàg iad a' mhòine air a' mhòintich airson a tiormachadh?

Dùn Chàrlabhaigh

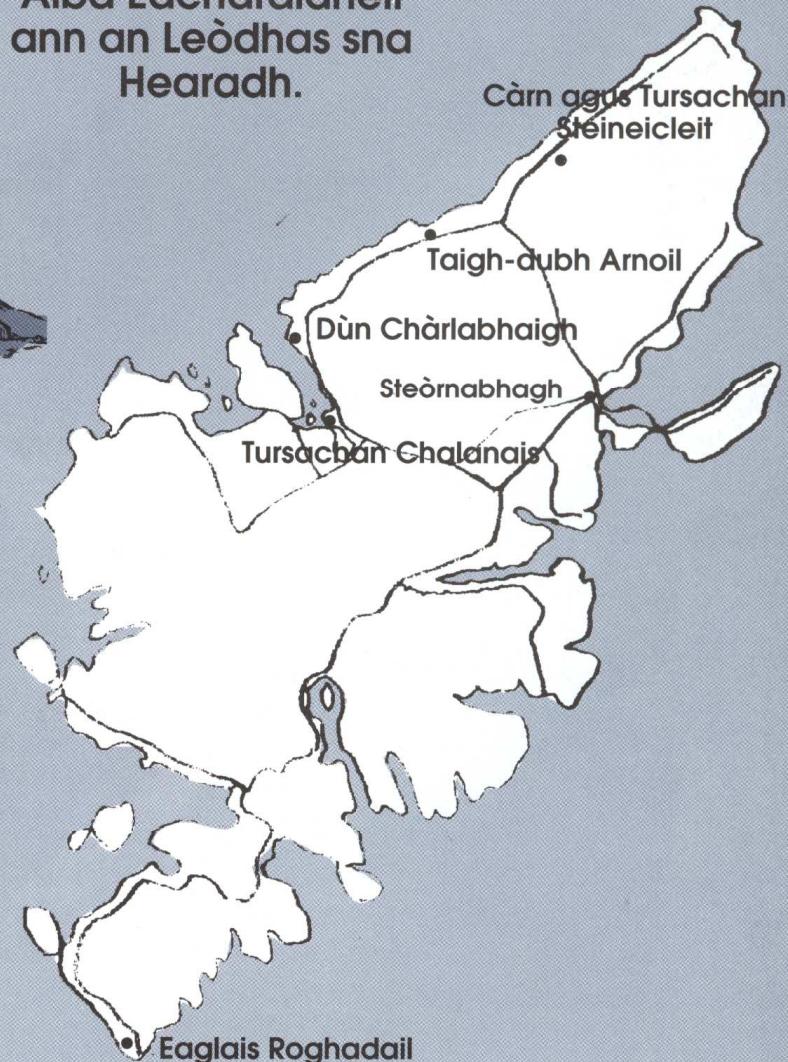


Làraichean eile aig
Alba Eachdraidheil
ann an Leòdhas sna
Hearadh.

Tha Dùn Chàrlabhaigh air a bhith ann o Linn an larainn. Mar a mheudaich àireamh-sluaign nan eilean agus mar a dh'fhàs fearann gann sann a dh'fhairich muinntir an àite gum bu chòir dhaibh iad fhèin a dhòn o chreachadairean. Thog iad tùran dionadach agus 's e 'borg' an t-ainm a thug iad air tùran mar seo.



Dh'fhaodte gur ann mar seo a bha Dùn Chàrlabhaigh an uair a bha teaghlaichean a' fuireach ann.



Tursachan Chalanais



Tha cruinneachadh drùidh teach de 50 tursachan no barrachd ri fhaicinn ann an Calanais. Thathar a' smaoineachadh gu bheil iad nas aosta na 4,000 bliadhna a dh'aois. Tha cuid de na clachan ann an cearcall agus cuid eile ann an streathan a' sgaoileadh a-mach bhon mheadhan. An teis-meadhan nan tursachan tha càrn seòmarach. Tha aon de na clachan faisg air 5 meatair a dh'àirde.

© Còirichean glèidhde aig Bessacarr Prints, Thackray House, Manor Road, Hatfield, Doncaster. DN7 6SD

MUSEUM
NAN EILEAN

Dealbhaichte le cuideachadh bho Mhuseum nan

Eilean agus Alba Eachdraidheil.

Teacsas Ghàidhlig le Ruaraidh MacLleathain

ISBN 0 86384 283 6



Cuir thugainn cùis le stampa agus seòladh airson liosta de na foillseachaidhean againn.